

סיכום – המאבק בשלטונות המנדט הבריטי

מבוא

בשנת 1917 הבריטים פולשים אל תוך ארץ ישראל ועד 1918 הם משלימים את כיבושה. בשנת 1922, מקבלת בריטניה באופן רשמי כתב מנדט/אישור מחבר הלאומים, שבו היא שולטת בארץ ישראל ועליה להכין את האזור ואת שתי האוכלוסיות לקראת הקמת מדינה עצמאית (חבר הלאומים זהו גוף שהוקם לאחר מלחמת העולם הראשונה מתוך מטרה לשמור על השלום ולמנוע מלחמה).

בשנת 1921, אירעו בארץ מאורעות אלימים שזכו לכינוי מאורעות תרפ"א. בשנת 1929 אירעו מאורעות תרפ"ט. בשנים 1936-1939 אירעו מאורעות תרצ"ו-תרפ"ט. במאורעות אלו נגבו חייהם של מאות יהודים. הערבים, בכל שנה שבה פתחו בפרעות, חשו מאוימים מהיהודים ועל כן פתחו במהומות. בסוף כל אירוע שכזה הוקמה וועדה מטעם הבריטים שחיברה מסמך שנקרא "הספר הלבן" (היו שלושה כאלה). עיקרי ה"ספר הלבן" היו: ראשית, הגבלת העלייה היהודית לארץ. שנית, הגבלת רכישת קרקעות בידי יהודים. הבריטים רצו לשלוט בארץ ללא הפרעה וכדי לעשות כך הם הבינו שיש לרצות את הרוב הערבי בארץ, נוסף על הרצון לשמור על קשרי מסחר עם העולם הערבי.

בין השנים 1939-1945 התרחשה מלחמת העולם השנייה והיישוב היהודי בארץ תמך בבריטים, דבר שהתבטא בין היתר בשליחתם של כוח הצנחנים (ביניהם חנה סנש וחביבה רייד) ובהקמת כוח יהודי לוחם שמנה 5,000 לוחמים מן היישוב היהודי ושמו "הבריגדה היהודית". לאחר שהסתיימה המלחמה ציפה היישוב היהודי שבריטניה תתמוך במדינה ליהודים, בעיקר לאחר שהתבררו מימדי השואה. אולם, בנובמבר 1945 נאם שר החוץ הבריטי ארנסט בוויין נאום שזכה לכינוי "נאום בוויין" וממנו התבררה מדיניותה של בריטניה לגבי היהודים וארץ ישראל:

- בריטניה איננה תומכת במדינה ליהודים.
- בריטניה ממשיכה להגביל את העלייה היהודית לארץ ישראל.
- בריטניה ממשיכה להגביל את רכישת הקרקעות בידי יהודים וארץ ישראל.

הקמת תנועת המרי העברי:

כאשר היישוב היהודי הבין שבריטניה ממשיכה להתנגד למדינה וממשיכה במדיניות של "הספר הלבן", "החליט היישוב היהודי להתנגד לבריטים בארץ על מנת לגרום להם לשנות את מדיניותה ולהביא לסילוקה מארץ ישראל. התנגדות זו זכתה לכינוי "תנועת המרי".

תנועת המרי

יושב ראש הסוכנות היהודית ומנהיג היישוב היהודי – דוד בן גוריון, נתן הוראה לארגון ההגנה לאחד את כלל הארגונים (אצ"ל, לח"י, פלמ"ח) לפעילות מאורגנת ומשותפת תחת קורת גג אחת שנקראה "תנועת המרי". (יש לזכור, מדובר בארגוני מחתרת יהודים שהתנגדו לבריטים אך גם שנאו האחד את השני, בעיקר האצ"ל והלח"י את ההגנה והפלמ"ח ולהפך). הוחלט, שתנועת המרי תוציא אל הפועל פעולות שלא על דעת עצמה אלא באישור של וועדה שנקראה "וועדת X", שבה ישבו נציגי הזרמים השונים של היישוב היהודי. "תנועת המרי" ביצעה שלל של פעולות ביניהם פיצוץ מתקני הרדאר בגבעת אולגה והרצליה שנועדו לסייע בתפיסת ספינות מעפילים ושחרור 200 מעפילים ממחנה המעצר בעתלית. אלו הם עיקרי פעולותיה של תנועת המרי (שלושת הראשונים נעשו בעיקר ע"י כוחות הפלמ"ח, ומה שאפיין אותם ששלושתם נעשו באותו הזמן וללא נפגעים לכוחות הבריטים):

- ליל הרכבות: בלילה אחד, פשטו יחידות רבות מטעם "תנועת המרי" על כ-150 נקודות של פסי רכבת ברחבי הארץ ופוצצו אותם. הדבר שיבש את תנועת הבריטים בארץ.
- ליל המשטרות: בלילה אחד, בשעה מתואמת, פשטו יחידות רבות מטעם "תנועת המרי" על 4 תחנות משטרה בריטיות, פוצצו בהם כלי רכב ושריוניות. הפעולה שנועדה לפגוע בתחנת המשטרה ב – "שרונה" (כיום אזור הקריה בתל אביב) השתבשה בשל הגעה מאוחרת של הכוח למקום כך שהבריטים התכוננו אליהם, וכתוצאה מכך 4 לוחמי פלמ"ח נהרגו.

- ליל הגשרים: בלילה אחד פשטו יחידות של "תנועת המרי" על 11 גשרים שחיברו בין ישראל למדינות ערב השכנות. הם הגיעו בחשאי ופוצצו את הגשרים ובפעולה שעל הגשר ליד נחל כזיב, השתבשה הפעולה ו-14 לוחמים יהודים מתו.

הבריטים הבינו שתנועת המרי מאורגנת ואף יותר מכך- מסוכנת ותגובתם לא איחרה לבוא. במבצע שנקרא מבצע "אגאתה"/ "ברודסייד" שזכה לכינוי "השבת השחורה" על ידי הישוב היהודי, הבריטים הטילו עוצר על הערים המרכזיות, ניתקו קווי תקשורת, עצרו כ-3,000 אנשים מהישוב היהודי, ביניהם מנהיגים כמו משה שרת, ועשו חיפושים אחר סליקים (בקיבוץ יגור נמצא מחבוא נשק גדול).

- פיצוץ מלון המלך דוד: במלון זה ישבה המפקדה הבריטית הראשית של הבריטים בארץ באחד מאגפיו בירושלים. חברי האצ"ל הצליחו להחדיר שני כדי חלב עמוסים בחומר נפץ ובפיצוץ שאירע קרסו שבע קומות ו-91 בני אדם נהרגו (בריטים, ערבים ו-17 יהודים). פעולה זו גררה ביקורת עולמית קשה וגם ביקורת ביישוב היהודי. ההגנה טען שהאצ"ל לא קיבל אישור לפעולה ואילו האצ"ל טען שהם כן קיבלו אישור לפעולה ואף טלפנו חצי שעה לפני הפיצוץ על מנת להזהיר את הבריטים שיפנו את הבניין (הבריטים הכחישו שיחת טלפון שכזו).

לאחר פעולה זו, התפרקה תנועת המרי, שפעלה בין אוקטובר 1945- יולי 1946, בעיקר מהסיבות הבאות:
ראשית, המחלוקת הגדולה שבין האצ"ל להגנה באשר לפעולה זו לא אפשרה עוד את המשך שיתוף הפעולה ביניהם. שנית, הנהגת היישוב היהודי הבינה כי המאבק האלים איננו גורם לבריטים לשנות את מדיניותם אלא מביא להתדרדרות ביחסי הישוב עם הבריטים ומחריפה את היחסים ביניהם, דבר שבא לידי ביטוי ב"שבת השחורה". לאחר התפרקות תנועת המרי, כל ארגון פעל נגד הבריטים באופן עצמאי ובדרך שונה.

הסיבות/השיקולים לבחירה במאבק האלים:

- דרך מאבק זו הוכיחה את עצמה במאבקן של תנועות לאומיות אחרות, שכן אז בריטניה החליטה לעזוב.
- כל ניסיון להידבר עם הבריטים נכשל, אין סיכוי להידברות עימם, רק מאבק מתמשך בכל התחומים יביא לסיום השלטון הבריטי.
- רק פעילות אלימה שתערער את השליטה של הבריטים בארץ, תגרום לפגיעה בבריטים, תכביד על תקציב בריטניה, תגרום בבריטניה לדעת קהל שלילית כלפי נוכחות הבריטים בארץ, ואז הבריטים יבינו שעליהם לעזוב.

פעולות שנעשו במסגרת המאבק האלים:

- הפריצה לכלא עכו: בכלא זה ישבו חברי אצ"ל רבים. האצ"ל הצליח ליצור קשר עם אנשי הארגון הכלואים בכלא זה והפעולה הייתה מתואמת עימם. כוח של האצ"ל התחפש לחיילים בריטים, הגיע אל הכלא ופרץ לתוכו. בקרב שהתחולל נהרגו מספר אנשים, חלק נתפסו, חלק ברחו, 14 נשפטו ועל שלושה מהם הוטל גזר דין מוות.
- תליית שני הסמלים/ סרג'נטים הבריטים: על מנת למנוע את הוצאתם להורג של שלושת חברי האצ"ל, חטף הארגון שני סמלים בריטים בנתניה והציב אולטימטום, ולפיו אם הבריטים יוציאו את השלושה להורג, האצ"ל יוציא להורג את שני הסמלים הבריטים. הבריטים לא נכנעו לאולטימטום זה והוציאו להורג את שלושת חברי האצ"ל, והאצ"ל בתגובה מימש את איומיו ותלה את שני הסמלים, פעולה שגררה ביקורת קשה על האצ"ל והיישוב היהודי. לאחר פעולה זו, לא הוצאו עוד להורג לוחמים יהודים ע"י הבריטים.

מאבק לא אליים

זהו מאבק הצמוד להחלטת הנהגת היישוב היהודי וההחלטה הייתה להיאבק בבריטים בדרך שאיננה אלימה, באמצעות פעולות בשני תחומים: העפלה והתיישבות.

הסיבות לבחירה בדרך מאבק זה:

- מאבק אליים הפוגע בחפים מפשע הוא איננו מוסרי ולכן צריך לפעול בדרך שאיננה אלימה.
- אם נפעל בדרך אלימה, אנו עלולים לאבד את תמיכת דעת הקהל וממשלות העולם למדינה יהודית, בייחוד לאחר השואה.
- אם נפעל בדרך אלימה, אנו עלולים לגרום לבריטים להביא לארץ עוד כוחות שיפגעו ביישוב היהודי, כפי שקרה ב"שבת השחורה".

תחום העפלה:

בין השנים 1945-1947 עשו את דרכן לארץ עשרות ספינות מעפילים. מדובר בספינות שניסו להיכנס לארץ ללא אישור. באופן גורף, כלל הספינות נתפסו והמעפילים נלקחו למחנות מעצר בארץ ולקפריסין. למרות שהיה ברור שהספינות ייתפסו ושהמעפילים ישלחו למחנות מעצר, זרם המעפילים לא פסק, דבר המוכיח את העקשנות של היהודים והנחישות לעלות רק לארץ ישראל. ההעפלה נועדה להוכיח לעולם עד כמה הבריטים אכזריים כלפי היהודים וכך לגייס את תמיכת העולם לרעיון של מדינה יהודית. תמונות של יהודים חפים מפשע המבקשים לעלות בספינות לארץ ובתגובה הבריטים שולחים אותם למחנות מעצר כמו בשואה, הצטיירו בעולם בעיתונים וביומני הקולנוע כאכזריות נפשעת על ידי הבריטים, דבר שהביא לתמיכה בשאיפות היהודים למדינה. מי שאירגן את נושא ההעפלה הוא גוף שנקרא "המוסד לעלייה ב'" מטעם ההגנה. אנשיו נסעו לאירופה, רכשו ספינות, בעיקר ספינות משא, הם צידו אותם באוכל, מים, מזרונים, מכשירי קשר, הם שיחדו אנשי נמל וצוותי אוניות על מנת להשיג אישורים ולצאת אל הדרך. מדובר היה במסע מאוד קשה עבור המעפילים.

פעולות התחום ההעפלה:

1. פרשת "לה ספציה": אל עיר נמל באיטליה, עשו את דרכן עשרות משאיות כשעליהן כ- 1,000 יהודים. שם חיכו להם שתי ספינות שייקחו אותם לישראל. כאשר הבריטים גילו זאת, הם מנעו את יציאת המעפילים לישראל. במקום לעזוב את המקום ולחזור אל ביתם, כל המעפילים פתחו בשביתת רעב, פנו לראשי ממשלות בעולם ובעיקר לנשיא ארצות הברית על מנת שיתערבו ויעזרו להם. נוצר לחץ בינלאומי על בריטניה ובסופו של דבר שר החוץ הבריטי בוויין אישר למעפילים לעלות לישראל. הפרשה מוכיחה עד כמה היו המעפילים נחושים לעלות אך ורק לארץ ישראל.

2. פרשת "אקסודוס": ביולי 1947 עושה את דרכה מצרפת לישראל, ספינה ועליה 4,500 יהודים, חלקם הגדול אף ניצולי שואה. כ-40 קילומטר מחופי הארץ הספינה הוקפה ב-שש אוניות קרב בריטיות ובקרב שהתחולל בין הבריטים למעפילים נהרגו שלושה בני אדם ועשרות נפצעו (הבריטים עשו שימוש בנשק ואילו היהודים בקופסאות שימורים ושמן). הספינה נגררה לחיפה, כלל המעפילים הורדו והועלו בחזרה על שלוש ספינות אחרות בדרך חזרה לצרפת (ממש באותו הזמן סיירו בארץ שני נציגים מטעם וועדת אונסקו"פ, האירוע השפיע עליהם בכתיבה הדו"ח מאוחר יותר). במשך כשבועיים סירבו המעפילים בצרפת לרדת מהספינות ודרשו לעלות רק לארץ ישראל. הבריטים לקחו את הספינות אל גרמניה (חלק משטח גרמניה היה בשליטת בריטניה תקופה קצרה לאחר תום מלחמת העולם השנייה) והכניסו את כל המעפילים אל מחנות מעצר ומאחורי גדרות תיל.

פרשה זו זעזעה את העולם שכן הבריטים החזירו את היהודים אל גרמניה, המדינה שממנה החלה השואה והכניסה אותם למחנות מעצר ונהגה בהם בדרך אכזרית כמו בשואה שכבר הסתיימה. בסופו של דבר כלל המעפילים הועלו לארץ ישראל עד הקמת המדינה והפרשה הוכיחה את הנחישות לעלות אך ורק לארץ ישראל.

תחום ההתיישבות:

בתחום ההתיישבות נעשו מספר פעולות שנועדו לחזק את ההתיישבות היהודית ברחבי הארץ, להוכיח שיהודים קשורים לאדמתם ואינם מוכנים לרדת ממנה ולוותר עליה. בנוסף, הרצון היה לקבוע כמה שיותר "עובדות בשטח" שבסופו של דבר כאשר אולי תחולק הארץ, השטח שיינתן ליהודים יהיה גדול ככל שניתן. כמו כן, באותה תקופה אסור היה להרוס יישוב קיים ובשנות ה-40 הוקמו בכל רחבי הארץ כ-50 יישובים בשיטת "חומה ומגדל" (הצבת מספר מבנים, הקפתם בחומה ומגדל שמירה והרי ישוב קיים).

פעולות בתחום ההתיישבות:

- **פרשת בירייה:** ביישוב זה, הנמצא ליד צפת, מצאו הבריטים ב-1946 כלי נשק, הם טענו שביישוב מתקיימת פעילות בלתי חוקית ולכן הרסו אותו. עוד באותו ערב הגיעו אלפי יהודים מהסביבה ובנו את היישוב מחדש. למחרת הגיעו הבריטים והרסו את היישוב. עוד באותו ערב שוב הגיעו יהודים מהסביבה והקימו אותו מחדש. למחרת הגיעו הבריטים, היישוב לא נהרס, התקיים משא ומתן עם הבריטים ובסופו הוחלט שהיישוב ימשיך להתקיים. הפרשה מוכיחה את הנחישות של היהודים שלא לעזוב את האדמה ולא לוותר עליה.

- **הקמת 11 נקודות בנגב:** ב-1946 הוקמה וועדת "מוריסון-גריידי", כחלק מרצונה של בריטניה ושל ארצות הברית לפתור את הסכסוך בארץ ישראל. התוכנית זכתה לכינוי "תוכנית מוריסון גריידי" ולפיה הארץ תחולק לשלושה חלקים: אוטונומיה יהודית על 17% מהשטח שכוללת את הגליל המזרחי ורוב רצועת החוף. אוטונומיה ערבית שכוללת 40% משטח הארץ וכוללת את הגליל המערבי, את רוב יהודה ושומרון וחלק קטן מרצועת החוף.

שטח בשליטה בריטית על 43% מהארץ הכולל מסדרון מירושלים לתל אביב ואת הנגב. גם הערבים וגם היהודים התנגדו לתוכנית זו, גם בגלל המשך הנוכחות הבריטית בארץ, גם בגלל שמדובר באוטונומיה ולא במדינה, וגם בגלל שירושלים לא שלהם והשטח שלהם קטן. היישוב היהודי הבין שכדי שיקבל בעתיד שטח גדול יותר, עליו לקבוע עובדות בשטח שיקשו על חלוקה כזו בעתיד. בלילה אחד הגיעו עשרות משאיות עמוסות אלפי יהודים עם כלים ואמצעים נוספים אל הנגב והקימו 11 יישובים בשיטת "חומה ומגדל". הפעולה הוכיחה עקשנות, נחישות ויכולת ארגונית. מדובר בפעולה מוצלחת, שכן שנה מאוחר יותר בתוכנית החלוקה שהאו"ם אישר, הנגב נכלל בשטח המדינה היהודית.